

УДК 34(477.8)«19»(091):343.2.01(438)«1932»(094.4)

КОДИФІКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА У МІЖВОЄННІЙ ПОЛЬСЬКІЙ ДЕРЖАВІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Винарчик О.П., аспірант
кафедри теорії та історії держави і права
Львівський державний університет внутрішніх справ
помічник судді
Апеляційний суд Львівської області

Статтю присвячено дослідженню кодифікаційних процесів, зокрема в кримінальному праві, які мали місце у Польській державі 1918–1939 рр. З'ясовано основні засади та положення Польського Кримінального кодексу 1932 р. Проаналізовано їх характер.

Ключові слова: міжвоєнна Польща, кодифікація, кримінальний кодекс, злочин, покарання, суб'єктивізм, індивідуалізм, гуманізм.

Статья посвящена исследованию кодификационных процессов, в частности в уголовном праве, которые имели место в Польском государстве 1918–1939 гг. Выявлены основные принципы и положения Польского Уголовного кодекса 1932 г. Проанализирован их характер.

Ключевые слова: межвоенная Польша, кодификация, уголовный кодекс, преступление, наказание, субъективизм, индивидуализм, гуманизм.

Vynarchyk O.P. CODIFICATION OF CRIMINAL LAW IN THE INTERWAR POLISH STATE EARLY XX CENTURY

The article investigates codification process, including criminal law, which took place in the Polish state 1918–1939 years. Found out the basic principles and provisions of the Polish Criminal Code in 1932 year. Analyzed their character.

Key words: interwar Poland, codification, penal code, crime, punishment, subjectivism, individualism, humanism.

Постановка проблеми. Одним з найбільш важливих завдань, що стоять перед сучасною наукою кримінального права України, є вдосконалення системи кримінальних покарань, приведення їх у відповідність до європейських стандартів. Саме тому значний інтерес викликає маловивчена історико-правова проблема покарань за Кримінальним кодексом Польщі 1932 р. та їх застосування на західноукраїнських землях. Статтю присвячено дослідженню кодифікаційних процесів, що передували прийняттю Кримінального кодексу Польщі 1932 р.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Станом на сьогодні тема кодифікаційних процесів, які передували прийняттю Кримінального кодексу Польщі 1932 р., є малодослідженою у вітчизняній історико-правовій науці; що стосується праць польських юристів міжвоєнного періоду, то такі зводяться та мають характер коментарів до цього Кодексу. При цьому у сучасній Польщі можна виділити працю краківського професора С. Плази, в якій автор наводить основні проблеми у польському кримінальному праві і судочинстві.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати дослідження, яке полягає в поглибленні наявних і виробленні нових історико-правових знань про джерела укладення, розробку та норми Кримінального кодексу Польщі 1932 р. в частині системи покарань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теперішні об'єктивні процеси удосконалення законодавства України та приведення його у відповідність до міжнародних стандартів неможливі без вивчення та вра-

хування історико-правового досвіду, у тому числі у сфері кодифікації норм права, зокрема права.

У цьому контексті значний інтерес викликає маловивчена історико-правова проблема застосування системи покарань за Кримінальним кодексом Польщі 1932 р., у період, коли західноукраїнські землі перебували у складі міжвоєнної польської держави.

До часу відновлення незалежності Польської держави на її землях діяли різні системи права: німецьке, пруське, австрійське, угорське, французьке, російське. Зважаючи на те, що власного національного права польська влада одразу не змогла створити, було вирішено, що коли право окупаційних держав не суперечитиме інтересам Польської держави, воно тимчасово діятиме й надалі.

Головне завдання тогочасної влади полягало в уніфікації права, а потім його кодифікації, адже без нього неможливою була повна інтеграція польського суспільства.

Суть кодифікації досить образно розкриває у своїй статті І.І. Аншелес, яка зводиться до того, що із розрізнених взаємно суперечливих законоположень шляхом систематичного відбору, опрацювання та переробки, створює новий законодавчий акт, новий і за формою, і за змістом. Увесь законодавчий шлак викидається назовні. З печі кодифікатора закон повинен вийти чітким, цільним та єдиним [1, с. 14].

Видатний український дослідник з питань кодифікації В.К. Грищук у своїх працях шпаклював думку, що зміст кодифікаційної діяльності розкривається через її функції, які визначаються її метою [2, с. 26].

Дослідження проблеми становлення та розвитку конкретного правового явища завжди є актуальними для історико-правової науки, сприяє використанню цінних ідей і положень законодавцями та правознавцями у напрямі удосконалення сучасної правотворчої й правозастосовної діяльності у сучасній Україні.

Серед дослідників кодифікації польського кримінального права необхідно назвати В. Кульчицького, Б. Тищика, В. Грищука, І. Бойко, О. Липитчук та ін.

Унікальна ситуація склалась в Українській Галичині, яка була приєднана до Австрійської монархії, оскільки вона відігравала роль законодавчого полігону, місцем перевірки та випробування ефективності нових австрійських кодексів, при необхідності внесення відповідних змін та доповнень [3, с. 96].

Австрійський кримінальний кодекс 1852 р. застосовувався у Галичині аж до запровадження там польського кримінального кодексу 1932 р. Тоді ж на Волині перестало діяти Уложення про покарання кримінальні і виправні в редакції 1885 р. [4, с. 32].

Таким чином, отримавши у спадщину кримінальне законодавство, відновлена у 1918 р. Польська держава користувалась таким проектом тривалого часу у міжвоєнний період [5, с. 117-118].

В свою чергу, різноманітні зміни та доповнення до старих, непольських кримінальних кодексів, які вносилися польською владою, перетворювали кримінальне право у складну та заплутану систему норм, що підтверджувало необхідність уніфікації та кодифікації кримінального права.

Робота над кодифікацією кримінального права розпочалась з прийняття Закону від 3 червня 1919 р., яким Сейм постановив створити Кодифікаційну комісію у складі голови комісії, трьох його заступників і 40 членів, призначених Начальником держави. Першим головою комісії став професор К. Фіріг, а після його смерті (1928 р.) Голова Верховного суду (за сумісництвом) Б. Погорецький. До складу комісії ввійшли видатні науковці-професори та практики. Комісія створила для кодифікації основних галузей права секції, які мали право залучати до своєї праці експертів і консультантів. У 1920 р. кримінальний відділ Кодифікаційної Комісії був розділений на дві секції: кримінального матеріального права та процесу. До складу першої секції, метою якої була підготовка польського кримінального кодексу, увійшли відомі професори кримінального права провідних польських університетів, які репрезентували різні правові школи. Головою секції став Ю. Макаревич, заступником – В. Маковський, які були професорами Львівського університету, провідна роль належала також суддям А. Могильницькому і Ст. Раппопорту [6, с. 87-89].

Даний кодекс містив норми матеріального права, а процесуальні ж аспекти регулювались окремим актом – Кримінально-процесуальним кодексом 1928 р.

У кодифікаційній роботі брали участь психіатри, психологи, соціологи, спеціалісти з судової медицини та ін. Матеріали комісії, зокрема, окремі розділи проекту Кримінального кодексу,

надсилали на обговорення в суди, на юридичні факультети, до правничих інституцій. Відбувались консультації і за кордоном.

Професор Ю. Макаревич був головним доповідачем під час обговорення проекту кримінального кодексу, брав активну участь у розробці основних його засад та положень, відстоюючи свої принципи і намагаючись обмежити тиск влади, яка схилилася до крайніх засобів у кримінальній політиці відповідно до посилення авторитарного режиму в Польщі [7].

Окрім Ю. Макаревича, до Департаменту кримінального права Кодифікаційної комісії (загалом 10, пізніше – 12 осіб, зокрема вісім професорів і троє суддів Верховного Суду) входили такі викладачі Львівського університету, як Е. Раппапорт (генеральний секретар Департаменту кримінального права Кодифікаційної комісії) та Ю. Новотний. Ще до початку роботи в Комісії з'явилися два приватні проекти загальної частини Кодексу. Перший, розробниками якого в 1915–1916 роках були О. Могильницький та Е. Раппапорт, опирався на принципи соціологічної школи, другий (розробник Е. Кшимуський) – на принципи класичної школи кримінального права. Проект загальної частини кримінального кодексу 1932 р. розробили Ю. Макаревич, Е. Раппапорт і В. Маковський, його було опубліковано в 1922 р. Робота над спеціальною частиною Кодексу тривала наступні 10 років. Головним референтом був В. Маковський, кореферентом – Ю. Макаревич [8, с. 61].

Проект Кримінального кодексу було затверджено 9 березня 1932 р. на внутрішній комісії при Міністерстві юстиції (внесено незначні зміни за консультаціями з Ю. Макаревичем, Е. Раппапортом та В. Маковським). Остаточний варіант КК, схвалений урядом і виданий за підписом Президента 11 липня 1932 р., набув чинності з 1 вересня 1932 р.

Польський кримінальний кодекс налічував 42 розділи і 295 статей, з яких 203 відносились до особливої частини. Складався із загальної (16 розділів) та особливої (26 розділів) частин [9].

Розділи позначались римськими цифрами, а статті – арабськими. Об'єднання статей у розділи відбувалось на підставі родового об'єкту злочину.

В загальній частині йдеться про засади кримінальної відповідальності, намір учинити злочин, підбурювання й допомогу в його здійсненні, види покарань, умовне засудження, умовне звільнення, покарання неповнолітніх, давність, пояснення формулювань, стосунок до спеціальних законів.

Особлива частина виокремлює поділ правопорушень на злочини та провини. Злочини карались позбавленням волі від 5 років і більше – аж до смертної кари; провини – позбавленням волі до 5 років, арештом до 3 місяців або штрафом понад 3 тис. злотих. Дрібні (адміністративні) провини й відповідальність за них урегулював окремий закон, що набув чинності разом з КК з 1 вересня 1932 р., закон про правопорушення, що сприяло одночасній уніфікації положення про злочини і правопорушення на території Польщі [9].

За новим КК, злочином вважалася дія, заборонена законом. Закон не мав зворотної дії. Злочини поділялися на дві категорії: тяжкі злочини (ув'язнення понад п'ять років або смертна кара) та поступки (ув'язнення строком до п'яти років, арешт понад три місяці або штраф понад три тисячі злотих). Покарання поділяли на основні (страсти, ув'язнення, арешт, штраф від п'яти до 200 тис злотих) та додаткові (позбавлення громадських, почесних, професійних, батьківських, опікунських прав, конфіскація майна та зброї) [10, с. 126].

Прийнятий КК був побудований на засадах ще римського кримінального права *Nullum crimen, nulla poena sine lege* («Немає злочину, немає кари без закону»), а також формальної рівності всіх перед законом (з урахуванням реалій суспільного життя). У ньому відображені суб'єктивізація й індивідуалізація відповідальності, поєднання суворості покарань з новою теорією гуманізму, ідеєю захисту суспільства від особливо небезпечних і невинуватих злочинців-рецидивістів за допомогою відповідних засобів їх ізоляції.

Сама ж польська правнича література виділяє три основні загальні засади КК 1932 р.: суб'єктивізм, гуманізм, запобіжні заходи.

Суб'єктивізм означав, що кримінальна відповідальність випливала з урахуванням суб'єктивного ставлення винного до скоєного злочину й була залежна від стану його підсудності та свободи керування своєю волею. Допускалось притягнення до відповідальності лише за бажані або ж передбачувані злочинцем наслідки. Тому неповнолітніх до 13 років не притягували до відповідальності, а від 13 до 17 років їхня відповідальність була умовною, тобто залежною «від розумового розвитку і моральності».

Індивідуалізм КК був покликаний забезпечити відмову від попередніх залишків колективної, групової відповідальності. З цього погляду новим явищем стало визначення відповідальності підбурювача та спільника злочинця. Вони теж несли відповідальність у межах своїх намірів, причому незалежно від злочинця. Індивідуалізм покарання виявлявся і через урахування (за оцінкою вини особи) обставин, які впливали на вид покарання: причини злочину, спосіб його здійснення, стан відносин з потерпілим (скажімо, спорідненість), розумові здібності, минуле життя т. ін.

Гуманізм, відроджений ще з традицій так званої гуманістичної школи XVIII ст., виражений у КК в тому, що система покарань (принаймні теоретично) стала «людяннішою» (лише вкрай потрібними засобами, що виправдовували мету покарання).

В свою чергу, залишена смертна кара, як вища міра покарання, була винятковим покаранням у декількох видах злочинів (п'ять). Гуманізм полягав також у тому, що до неповнолітніх (від 13 до 17 років) застосовували лише м'які («поплавкові») покарання, причому з можливістю їхньої заміни виховними заходами. Гуманістичні риси КК – це також можливість якомога більшого пом'якшення покарання, умовне відкладення застосування покарання, умовне звільнення після відбуття

певного терміну покарання, реабілітація (на підставі закону або судового рішення), зняття судимості [11, с. 256].

Ідея обрання запобіжного заходу (у новітньому сенсі) як захисту суспільства від злочинців з'явилася на зламі XIX–XX ст. у вченні соціологічної школи права. Практично її суть зводилася до ізоляції злочинців від суспільства вже після відбування ними покарання.

КК передбачав ізоляцію чотирьох категорій злочинців: психічно хворих, алкоголіків і наркоманів; тих, що не бажали займатися суспільно корисною працею; рецидивістів; злочинців-професіоналів. Першій категорії суд призначав примусове лікування у спеціальних закритих закладах, причому замість кари; другу – примусово скеровували до лікувальних закладів, але вже після відбування покарання; злочинців третьої і четвертої категорій після відбування ними покарання поміщали у спеціальні заклади на термін від двох до п'яти років з можливістю його продовження.

Введення до КК інституту «запобіжних заходів» ліберальні кола польських правників розкритикували, оскільки вважали це порушенням засади «немає кари без закону» і громадянських прав у галузі правосуддя, адже ці заходи були додатковим покаранням. «Запобіжні заходи», однак, стали для авторитарного режиму вигідним інструментом у боротьбі з опозицією, способом ізоляції її найактивніших діячів [11, с. 257].

У КК передбачено правові форми оскарження вироків – апеляція (коли оскаржувалися фактичний бік вироку, підстави визнання особи винною, обрання міри покарання тощо) та касація (за порушення норм матеріального чи процесуального права). Причому вища інстанція не могла виносити суворішого покарання – або залишала його попереднім, або ж пом'якшувала [11, с. 259].

Разом з цим, необхідно звернути увагу на те, що застосування норм польського кримінального кодексу в судовій практиці було пов'язано з певними труднощами, передусім недостатньою професійною підготовкою суддівського корпусу. Найбільше занепокоєння у суддів викликало «безладдя» у визначенні міри покарання за злочин одного й того ж виду в різних судах. З цього приводу були нарікання на надмірну «загальність» норм кодексу та широкий діапазон кримінальних санкцій за певні злочини. Суддя мав самостійно індивідуалізувати факти, що раніше робилось законодавцем.

Таким чином, судді не могли тільки механічно застосовувати норми кодексу, враховувались індивідуальні обставини, які пов'язані зі злочинцем і впливають на розмір покарання. Кожен суддя повинен був не тільки знати норми кримінального права, а й мати знання з різних галузей науки.

З наведеного слідує, що КК 1932 р. визначав верхні та нижні межі покарання, при цьому залишав за суддею право його уточнювати в кожному окремому випадку (так звана система «суддівського виміру покарання»). «Кодекс Макаревича» також забезпечував надзвичайне пом'якшення покарання (наприклад, у випадку крайньої необхідності,

необхідної оборони) та надзвичайне збільшення покарання (неодноразові порушення положень КК).

Із французького права була запозичена засада щодо давності переслідування та запроваджена інституція припинення кримінального переслідування за строком давності [12, с. 280].

За основною ідеєю КК відповідав концепції соціологічної школи, яка трактувала злочин як соціальне явище, що виникає з умов життя особистості [13, с. 107].

Таким чином, у польському кримінальному кодексі були реалізовані найважливіші засади тогочасного кримінального права – «без закону немає ні злочину, ні покарання» («*nullum crimen, nulla poena sine lege*»), формальна рівність перед законом і гуманізм. Кримінальна відповідальність набувала суб'єктивного характеру і була індивідуалізована. Крім покарання, передбачалися запобіжні заходи (лікувальні заклади для психічно хворих, наркоманів, алкоголіків та примусові для тих, хто уникає роботи, рецидивістів, професійних злочинців) – нові сучасні засоби захисту суспільства від тяжких злочинів [14, с. 280].

Відомі європейські фахівці кримінального права П. Гаррауд, В. Хіппел, Е. Мезгер, К. Стосс та ін., високо оцінивши польський кодекс, як вияв творчої наукової думки та виваженого компромісу між різними науковими напрямками, відзначили, що він – найсучасніша кодифікація кримінального права [14, с. 381].

При цьому, політичні авторитарні сили в польському суспільстві намагалися змінити деякі важливі положення кримінального кодексу та обмежити демократичні засади у польському кримінальному судочинстві. Вимагали застосування більш жорсткого покарання, перегляду засад та норм кримінального кодексу, поширення принципу колективної вини. У 1934 р. вийшло розпорядження Президента Польщі про деякі злочини проти державної безпеки (це стосувалося шпигунства та розголошення державної таємниці) та запроваджено нові запобіжні заходи (встановлення поліцейного нагляду від одного до п'яти років) [15].

Висновки. З наведеного можна дійти висновку про те, що Кримінальний кодекс Польщі 1932 р., який був розроблений польськими законодавцями та науковцями, ґрунтувався на сучасних для того часу демократичних засадах.

Використовуючи польський історико-правовий досвід і найновіші досягнення європейської правничої науки, Кодифікаційна комісія

намагалася зробити проекти чіткими, обґрунтованими, логічними, вбачаючи в них важливий інструмент прискорення суспільно-економічного та господарського розвитку країни.

Разом з цим, використання зазначеного досвіду зумовлено певними труднощами, оскільки він недостатньо вивчений та висвітлений як у польській, так і в українській історико-правовій науці.

При цьому, зазначене одночасно підтверджує актуальність та важливість даної тематики у подальших наукових дослідженнях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аншелес И.И. К вопросу о кодификации действующего трудового права / И.И. Аншелес // Революционная законность. – 1926. – № 1–2. – С 14.
2. Гришук В.К. Кодифікація кримінального законодавства України: проблеми історії, методології та теорії: Дисертація доктора юридичних наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / В.К. Гришук; Київський ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 1992. – 438 с.
3. Шуп'яна М.Ю. Кодифікація кримінального права в Австрійській імперії у XVIII–XIX ст. / М.Ю. Шуп'яна // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 1. – С. 95–99.
4. Західні українські землі в період міжвоєнної окупації: короткий нарис історії держави і права / [І.Я. Терлюк, П.М. Лепісевич, С.А. Кольбенко]. – Львів: Ліга-Прес, 2007. – 92 с.
5. Cwik W., Opas T. Prawo sądow w Polsce do 1939 r.: zarys wykladu. – Rzeszow: Fosze. – 1999. – 136 s.
6. Lityński A. Początek prac nad kodeksem karnym II Rzeczypospolitej (wsiedemdziesiąt rocznicę powołania Komisji Kodyfikacyjnej) / A. Lityński // Państwo i Prawo. – 1989. – Nr. 11. – S. 87–97.
7. Липитчук О.В. Юлій Макаревич – видатний представник львівської школи кримінального права / О.В. Липитчук // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали VII регіональної науково-практичної конференції. – Львів, 2001. – С. 48–50.
8. Кахнич В.С. Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні / В.С. Кахнич // Матеріали XXI звітної науково-практичної конференції (4-5 лютого 2016 р.): у 2-х ч. Ч. 1. – Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету ім. І. Франка, 2016. – 220 с.
9. Kodeks Makarawicza [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pl.wikipedia.org/wiki/Kodeks_Makarawicza.
10. Cwik W., Opas T. Prawo sądow w Polsce do 1939 r.: zarys wykladu. – Rzeszow: Fosze. – 1999. – 136 s.
11. Тищик Б.Й. Польша: історія державності і права (X – початок XXI ст.): [навч. посібник] / Б.Й. Тищик. – Львів : Світ, 2012. – 510 с.
12. Borkowska-Bagieńska E. Historia prawa sądowego: zarys wykladu / E. Borkowska-Bagieńska, B. Lesiński. – Poznań: Ars Boni et Aequi, 1995. – 304 s.
13. Jurek P. Historia państwa i prawa polskiego / P. Jurek. – Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1988. – 147 s.
14. Płaza S. Historia prawa w Polsce na tle porównawczym. Okres międzywojenny / S. Płaza. – Krakow: Księgarnia Akademicka, 2001. – Cz. 3. – 762 s.
15. ЦДІА України у Львові. – Ф. 205. – Оп. 1. – Спр. 203.